

วิสาหกิจ

เพื่อสังคม: การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ

วรรณภา ประยุกต์วงศ์^{1*}

โชคธำรง จงจอหอ²

รัชดา ลิ้มศิริชัยกุล³

รับบทความ: 28 สิงหาคม 2566 แก้ไขบทความ: 17 ตุลาคม 2566 ตอบรับบทความ: 21 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณลักษณะของรายงานวิจัยที่เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือกิจการเพื่อสังคม ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565 2) ศึกษาคุณลักษณะของรายงานวิจัยที่เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือกิจการเพื่อสังคม ในข้อ 1) และ 3) รูปแบบกิจการหรือวิสาหกิจเพื่อสังคม ตลอดจนความหมายและหลักการในพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 ด้วยวิธีวิจัยสืบค้นรายงานวิจัยจากสารสนเทศ 3 แหล่ง ได้แก่ 1) ฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thai Journals Online) 2) ฐานข้อมูลรายงานการวิจัยและวิทยานิพนธ์ไทยฉบับเต็มในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Thai Digital Collection) และ 3) ฐานข้อมูล Google Scholar เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ เครื่องมือสืบค้นรายงานวิจัยจากสารสนเทศของ 3 แหล่งข้างต้น ผลการวิจัยพบว่า 1) บทความที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกมีจำนวนทั้งสิ้น 39 บทความ โดยส่วนใหญ่กำหนดคำสำคัญในบทความว่า วิสาหกิจเพื่อสังคม ผู้ประกอบการเพื่อสังคม การประกอบการเพื่อสังคม ธุรกิจเพื่อสังคม และกลยุทธ์วิสาหกิจเพื่อสังคม ตามลำดับ ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการของประเทศไทยด้านสังคมศาสตร์ในช่วงปี พ.ศ. 2564 มากที่สุด และมีผู้ประพันธ์ชื่อแรกเป็นนักวิจัยหรือนักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษา 2) วิสาหกิจชุมชนเป็นประเด็นที่ใช้ในการศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ บริษัทประชารัฐรักสามัคคี ตัวอย่างวิสาหกิจเพื่อสังคมทั้งในต่างประเทศและในประเทศ อีกทั้งยังมีการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยหรือใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับวิธีการวิจัยของบทความวิจัยเป็นการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษา โดยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และ 3) การสังเคราะห์เนื้อหาบทความ พบว่า สามารถจำแนกขอบเขตความรู้ออกเป็น 4 กลุ่มความรู้หลัก และ 19 กลุ่มความรู้ย่อย

คำสำคัญ: วิสาหกิจเพื่อสังคม ประเทศไทย การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ

¹ ศาสตราจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์

* อีเมล: wanna.pry@mahidol.edu

² คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์

Social Enterprise: A Systematic Review

Wanna Prayukvong ^{1*}

Chokthamrong Choongchorhor ²

Ratchada Limsirichaikul ³

Abstract

The purpose of this review is to 1) investigate the characteristics of research articles on social enterprises or social businesses published during 2015–2022, 2) synthesize research reports on social enterprises, and 3) the form of business or social enterprise as well as the meaning and principles in the Social Enterprise Promotion Act B.E. 2562 (2019) by searching for research reports from information from three sources: 1) the Thai Journals Online System (ThaiJO), 2) Thai Digital Collection, and 3) the Google Scholar. Using the PRISMA search method and employing the concept of knowledge classification alongside knowledge content synthesis by facet analysis, it was discovered that (1) The selection criteria were met by a total of 39 articles, the majority of which were defined by the article's keywords: social enterprise, social entrepreneur, social entrepreneurship, social business, and social enterprise strategy, respectively. The preponderance are research articles in social sciences published in Thai academic journals and the first author was a scholar or researcher from an academic institution. (2) Community enterprises were found to be the most prevalent issue in the study, followed by Pracharath Rak Samakkee company, examples of social enterprises domestically and internationally. Additionally, the concept of sufficiency economy has been utilized as a framework for research and data analysis. Regarding the research methodology of the research article, it is a case study. The majority were qualitative studies that collected data through questionnaires. (3) The knowledge structure of social enterprise can be divided into four main knowledge groups and nineteen sub-knowledge groups based on a synthesis of the article's knowledge content.

Keywords: Social Enterprise, Thailand, Systematic Review

¹ Professor Dr., Master of Arts in Innovation for Community Development, Mahidol University Nakhon Sawan Campus

* Email: wanna.pry@mahidol.edu

² Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University

³ Mahidol University Nakhon Sawan Campus

บทนำ

แนวคิดวิสาหกิจ/กิจการเพื่อสังคม หรือวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social enterprise) หรือการประกอบการสังคม (Social entrepreneurship) ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นทั้งในแวดวงนักวิชาการ และจากผู้นำค่านิยมนโยบาย รวมถึงผู้ปฏิบัติ ที่กำลังริเริ่มหรือปรับเปลี่ยนแปลงองค์กร แนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางที่เป็นนวัตกรรมและมีความเป็นพลวัตที่รับมือกับความท้าทายอันเป็นปัญหาของสังคมโลก โดยเฉพาะวิกฤตเศรษฐกิจโลกอันเกิดจากปัญหาพื้นฐานของระบบทุนนิยม ในระหว่างที่กำลังหาคำตอบของอนาคตระหว่างระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market economy) หรือระบบทุนนิยม (Capitalism) หรือระบบสังคมนิยมอยู่นั้น การประกอบการสังคม ที่เป็นการผสมผสานเป้าหมายสังคม (Social goals) กับวิถีการค้า (Commercial means) จึงเป็นทางเลือกที่สามหรือแนวคิดเศรษฐกิจเพื่อสังคมหรือเศรษฐกิจฐานราก (Social economy) เพื่อการพัฒนาของสังคม (Lundstrom, Zhou, von Friedrichs, & Sundin, 2014)

แม้ในขณะนี้ยังไม่มีคำนิยามที่ชัดเจนตายตัวถึงแนวคิดใหม่อันเกิดจากส่วนผสมระหว่างการค้าเงินธุรกิจที่มุ่งสร้างประโยชน์สังคมนั้น กลับมีรูปธรรมการดำเนินกิจการในแนวทางดังกล่าวที่ประสบความสำเร็จในระดับโลก เช่น ธนาคารกรามีน ธนาคารเพื่อคนจนของประเทศบังคลาเทศ หรือ คิกสตาร์ท ผลิตภัณฑ์จากเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้เกิดการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพในทวีปอาฟริกา โดยมีผู้ประกอบการสังคม (Social entrepreneur) สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มุ่งแก้ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาด้านความยากจน ปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำทางสาธารณสุขและการศึกษา เป็นต้น ด้วยการดำเนินงานที่มีองค์ประกอบของคุณค่าสังคมและจริยธรรม (Dees, 2007) ในหลายประเทศทั่วโลกสามารถพบวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีศักยภาพในการเติบโตอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปยุโรปและทวีปอเมริกาเหนือ ในขณะที่ทวีปเอเชียมีประเทศเกาหลีใต้ที่ได้เริ่มบุกเบิกแนวคิดนี้มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา (ติญทรรศน์ ประทีปพรณรงค์, 2564)

ในประเทศไทย วิสาหกิจเพื่อสังคมเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ในปี พ.ศ. 2553 รัฐบาลได้เห็นชอบให้ประกาศแผนแม่บทการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม พ.ศ. 2553-2557 ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้จัดทำขึ้น และได้มีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 ขึ้นใช้บังคับเพื่อกำหนดมาตรการในการสนับสนุน ช่วยเหลือ และพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคม ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม หน่วยงานของรัฐที่ไม่เป็นส่วนราชการและไม่เป็นรัฐวิสาหกิจ อยู่ในกำกับของนายกรัฐมนตรีและคณะกรรมการบริหารได้รับการแต่งตั้งขึ้นมาบริหาร และกองทุนส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม ในการขับเคลื่อนวิสาหกิจเพื่อสังคมให้เกิดประโยชน์ตามนโยบายของรัฐ

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าบทความเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการของประเทศไทยจำนวนหลายฉบับนับตั้งแต่มีการเริ่มต้นวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน บทความดังกล่าวมีลักษณะเป็นบทความวิชาการและบทความวิจัย อันแสดงให้เห็นถึงความสนใจของวงการวิชาการในประเทศไทย โดยเฉพาะเป็นบทความวิจัยในระดับบัณฑิตศึกษา อันเนื่องจากวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นประเด็นใหม่ในสังคม การศึกษาในประเด็นดังกล่าวจึงสอดคล้องกับเกณฑ์ ทั้งที่เป็นการสร้างองค์ความรู้ในศาสตร์

สาขาวิชาในระดับปริญญาโท และการก่อให้เกิดความรู้ใหม่ในระดับปริญญาเอกตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565 (คณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา, 2565)

อย่างไรก็ตาม กลับพบว่ายังขาดงานวิจัยเกี่ยวกับการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ เป็นวิธีการรวบรวมและเรียบเรียงความรู้ในการสืบค้นข้อมูลหลักฐานทางวิทยาศาสตร์และสังเคราะห์ข้อมูลใหม่ และเป็นวิธีการที่มีมานาน ดังกล่าวนั้น การศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบเรื่อง “วิสาทกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย” ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาในสังคมไทยเป็นเวลามากกว่าสิบปี ย่อมเป็นการกระตุ้นความสนใจและสร้างความเข้าใจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับแนวโน้มการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคม และเป็นจุดเริ่มต้นในการทำวิจัยสนับสนุนให้เกิดการวิจัยต่อยอดเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของบทความเกี่ยวกับ วิสาทกิจเพื่อสังคม หรือกิจการเพื่อสังคม หรือชื่อที่ใกล้เคียงกัน ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565
2. เพื่อสังเคราะห์ลักษณะบทความ ประเด็นที่ศึกษา และระเบียบวิธีวิจัย ตลอดจนประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจากบทความที่ตีพิมพ์เกี่ยวกับ วิสาทกิจเพื่อสังคม หรือกิจการเพื่อสังคม หรือชื่อที่ใกล้เคียงกัน ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการทบทวนอย่างเป็นระบบ (Systematic review) ประชากรคือ บทความเกี่ยวกับวิสาทกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการของประเทศไทยนับตั้งแต่มีการเริ่มต้นวิสาทกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน คำสำคัญที่ใช้สืบค้น จำนวน 5 คำ ได้แก่ 1) วิสาทกิจเพื่อสังคม 2) ธุรกิจเพื่อสังคม 3) กิจการเพื่อสังคม 4) Social Enterprise และ 5) การประกอบการเพื่อสังคม

จากนั้นได้เลือกแหล่งสารสนเทศ จำนวน 3 แหล่ง คือ 1) ระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thai Journals Online) 2) ระบบฐานข้อมูลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ไทยฉบับเต็มในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Thai Digital Collection) และ 3) ระบบฐานข้อมูล Google Scholar ทั้งนี้ได้เน้นแหล่งสารสนเทศที่เผยแพร่ผลงานวิชาการด้านวิสาทกิจเพื่อสังคมของประเทศไทยซึ่งสะดวกต่อการเข้าถึงความรู้จากทั่วโลก

สำหรับขั้นตอนในการทบทวนอย่างเป็นระบบมี 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) กำหนดขอบเขตการสืบค้นเฉพาะบทความเกี่ยวกับวิสาทกิจเพื่อสังคม 2) ประยุกต์ใช้กลยุทธ์การสืบค้นที่หลากหลาย อาทิ การหาคำพ้อง (synonyms) การตัดคำ (truncation) การใช้คำสืบค้นอิสระ (free text) หรือศัพท์สัมพันธ์ (thesaurus) การเชื่อมคำค้นด้วยตรรกะบูลีน (Boolean operation) เป็นต้น 3) คัดกรองผลการสืบค้นตามแนวทาง PRISMA หรือ Preferred Reporting Item of Systematic review and Meta-Analysis เพื่อเพิ่ม

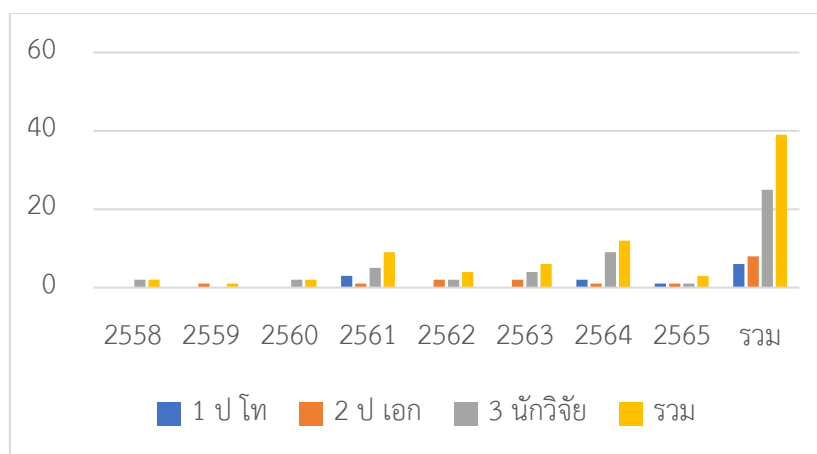
โอกาสในการเข้าถึงเนื้อหาบทความที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคม (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman, PRISMA Group, 2009) เนื่องจากในแต่ละฐานข้อมูลมีผลการสืบค้นที่แตกต่างกันและมีบางบทความซ้ำซ้อนกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์จากชื่อเรื่องและบทคัดย่อ พบว่า บทความที่ผ่านเกณฑ์ จำนวน 39 บทความ ซึ่งเป็นบทความภาษาไทยที่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2558-2565 4) การวิเคราะห์คุณลักษณะของบทความและการสังเคราะห์โครงสร้างความรู้จากบทความ (Prieto-Diaz, 2002; Taylor, 2004) และ (5) การนำเสนอผลการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

จากการสืบค้นพบบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการในประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2558-2565 จำนวน 39 บทความ ที่ใช้ในการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ โดยมี วิสาหกิจเพื่อสังคม เป็นคำสำคัญในบทความเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือ กิจกรรมเพื่อสังคม ผู้ประกอบการเพื่อสังคม การประกอบการเพื่อสังคม ธุรกิจเพื่อสังคม และกลยุทธ์วิสาหกิจเพื่อสังคม ผลการศึกษามีดังนี้

1. คุณลักษณะทั่วไปของบทความเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565 จากการศึกษา พบว่า บทความทั้งหมดตีพิมพ์ในวารสารวิชาการของประเทศไทยที่หลากหลายชื่อวารสาร ด้านสังคมศาสตร์ เช่น สาขาบริหารธุรกิจ การจัดการ รัฐศาสตร์ และพัฒนาสังคม เป็นต้น โดยส่วนใหญ่เป็นบทความวิจัย คือ จำนวน 34 บทความ (ร้อยละ 87) ที่เหลือเป็นบทความวิชาการ จำนวน 5 บทความ (ร้อยละ 13) ของบทความทั้งหมด โดยเป็นบทความที่ทยอยตีพิมพ์นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2558 ถึง ปี พ.ศ. 2565 โดยมีจำนวนบทความที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2564 จำนวนมากที่สุด คือ 12 บทความ (ร้อยละ 30) ขณะที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2561 รองลงมา คือ จำนวน 9 บทความ (ร้อยละ 23) ซึ่งเป็นปีที่มีการจัดทำและก่อนที่จะประกาศพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 ทั้งนี้ เนื่องจากระยะเวลาการทบทวนบทความในครั้งนี้ได้นำรวมบทความที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2565 ซึ่งยังไม่สิ้นสุด อาจมีบทความที่ตีพิมพ์ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2565 เพิ่มขึ้นอีก

บทความที่ตีพิมพ์ทั้งหมดเป็นบทความที่มาจากผู้ประพันธ์ชื่อแรกของบทความเป็นนักวิจัยหรือนักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ คือ จำนวน 25 บทความ (ร้อยละ 64) ขณะที่บทความวิจัยที่มาจากวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาเพียง 14 บทความ (ร้อยละ 35) โดยเป็นงานวิจัยระดับปริญญาเอก จำนวน 8 บทความ และระดับปริญญาโท 6 บทความ อันแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มความสนใจในการศึกษาองค์ความรู้วิสาหกิจเพื่อสังคม และเป็นไปได้ว่าน่าจะมีบทความจากวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาที่อยู่ในระหว่างการศึกษาดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 คุณลักษณะทั่วไปบทความที่ตีพิมพ์ และลักษณะผู้ประพันธ์ชื่อแรก

2. คุณลักษณะพิเศษของบทความเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565 ผลการสังเคราะห์ลักษณะบทความ ดังแสดงในตารางที่ 1 พบว่าในกลุ่มบทความวิจัยจำนวน 34 เรื่องดังกล่าว จำแนกลักษณะประเด็นที่ศึกษาพบว่า เป็นประเด็นเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนมากที่สุด จำนวน 12 บทความวิจัย (ร้อยละ 35) โดยส่วนใหญ่ศึกษาว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับหรือแก้ปัญหาวิสาหกิจชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังตัวอย่างงานวิจัยของจิตติ กิตติเลิศไพศาล และกัลยา กิตติเลิศไพศาล (2563) และพรพิมล โรจนโพธิ์ สมชัย พุทธา และ วิวัฒน์ วรวงษ์ (2563) เป็นต้น

ขณะที่มีประเด็นเกี่ยวกับบริษัทประชารัฐรักสามัคคี อันเกิดจากการนำนโยบายสานพลังประชารัฐของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในช่วงปี พ.ศ. 2561 เพื่อให้ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนร่วมกันแก้ปัญหาด้วยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจประเทศ โดยมีคณะกรรมการประสานและขับเคลื่อนนโยบายสานพลังประชารัฐประจำจังหวัด ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และพัฒนาการจังหวัดเป็นเลขานุการ ร่วมกับคณะทำงานคณะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันจัดตั้งบริษัทประชารัฐรักสามัคคีจังหวัด (ขุภาพร หล่อประโคน, 2563: 161) โดยมีการจัดตั้งบริษัทประชารัฐรักสามัคคีจังหวัด ต่าง ๆ ทั้ง 76 จังหวัด และมีการจัดตั้งบริษัทประชารัฐรักสามัคคี วิสาหกิจเพื่อสังคม (แห่งประเทศไทย) จำกัด เพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง ทั้งหมดได้มีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหลังจากดำเนินงานมาเป็นระยะเวลา 1 ปี จำนวน 77 แห่ง คิดเป็นมากกว่ากว่าร้อยละ 50 โดยประมาณ เมื่อเทียบกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่จดทะเบียนกับสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม (2565) นับถึงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2565 จำนวน 145 แห่ง จึงมีบทความวิจัยที่ศึกษาบริษัทประชารัฐรักสามัคคีเป็นกรณีศึกษาจำนวน 6 บทความ โดยเป็นบทความวิจัยที่ศึกษากรณีเดียวกัน คือ บริษัทประชารัฐรักสามัคคีเพชรบุรี (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด จำนวน 2 บทความ นอกจากนั้นศึกษาในบริษัท ๆ อื่น ๆ อันเป็นการศึกษาในประเด็นผลลัพธ์หรือประสิทธิผลในการดำเนินงาน ปัจจัยที่ส่งผลสัมฤทธิ์ดังกล่าว ตลอดจนภาวะผู้นำ เครือข่ายและการมีส่วนร่วม รวมทั้งรูปแบบการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีบทความวิจัยที่ศึกษาวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เป็นกรณีศึกษาในการดำเนินการ จำนวน 4 บทความ นับตั้งแต่ สามพรานโมเดล โดยมูลนิธิส่งเสริมสุขใจ ที่เป็นการถอดบทเรียนการบริหารจัดการจากการริเริ่มของโรงแรมสามพราน ธุรกิจเอกชน สู่การอุ้มชูเกษตรกรด้วยวิสัยทัศน์ การทำงานร่วมกับเครือข่าย ด้วยการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่องในทุกระดับ ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (กิตติคุณ แสงนิล และ สันติธร ภูริภักดี, 2561) วิสาหกิจเพื่อสังคม ร้านคนจับปลา ที่ไม่เพียงขายอาหารทะเลเท่านั้น ยังเชื่อมโยงกับเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องให้เกิดผลลัพธ์ได้ตรงตลอดห่วงโซ่อุปทาน นับตั้งแต่ “ต้นน้ำ” ชาวประมงพื้นบ้าน และแพปลา “กลางน้ำ” ร้านคนจับปลาในพื้นที่ และ “ปลายน้ำ” ร้านคนจับปลากรุงเทพฯ จำหน่ายสินค้าให้กับผู้บริโภคและร้านค้าปลีก (सानิตย์ ศรีชูเกียรติ, อภินันท์ เอื้ออังกูร, สุทธิพร บุญมาก, และนวิทย์ เอ็มเอก, 2564) ร้านกาแฟยิ้มสู้คาเฟ่ ที่เป็นทั้งร้านกาแฟและโรงเรียนฝึกอาชีพให้กับคนพิการเป็นผู้ประกอบการรายใหม่ สร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนพิการ (วิทยา นามเสาร์ และจิระพงศ์ เรืองกุล, 2564) บริษัทธรรมธุรกิจ วิสาหกิจเพื่อสังคม ที่สามารถระดมทุนสาธารณะเพื่อการลงทุนในวิสาหกิจของตนได้อย่างรวดเร็วและจำนวนมาก (พิมพ์พร ชีวานันท์ และสมาลี สว่าง, 2564)

ในส่วนของบทความวิจัยที่เน้นการศึกษาเอกสาร จำนวน 4 บทความ และบทความวิชาการ จำนวน 5 บทความ โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษากฎหมายพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 ในช่วงเวลาก่อนการประกาศใช้และหลังประกาศใช้ โดยเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับต่างประเทศ และวิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายไทย เป็นต้น (วันรัชม์ พิรุณจินดา, 2561; จิระ พุ่มพวง และกำชัย จงจักรพันธ์, 2565) นอกจากนี้ ยังมีศึกษากรณีศึกษาของต่างประเทศ และนำรูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคมมาเป็นแนวทางในการพัฒนาให้กับการทำกิจกรรมเพื่อความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ของธุรกิจและเป็นเส้นทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น (พิพัฒน์ นนทนาธรณ์, 2558)

แม้ว่าแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นแนวคิดที่มาจากต่างประเทศ แต่ก็มีบทความวิจัยที่นำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการศึกษานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 โดยมีการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการองค์กรของสามพรานโมเดล (กิตติคุณ แสงนิล และ สันติธร ภูริภักดี, 2561) ในปี พ.ศ. 2562 มีการนำแนวคิดหลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อน้อมนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานสำหรับกิจการเพื่อสังคม (บัณฑิต เสาวภาภรณ์ ทักษญา สง่าโยธิน และลลิต ถนอมสิงห์, 2562) อีกทั้งยังมีการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการวิเคราะห์ของบทความวิจัยในประเด็นวิสาหกิจชุมชนและบริษัทประชารัฐรักสามัคคีที่กล่าวแล้วข้างต้น

วิธีวิจัยการวิจัยของบทความวิจัยทั้งหมดจำนวน 34 บทความ โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามหรือสัมภาษณ์ รองลงมาเป็นการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการเก็บข้อมูลจากการส่งแบบสอบถามไปทางไปรษณีย์หรือส่งให้กับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการกระจายแบบสอบถาม โดยส่วนใหญ่เป็นบทความวิจัยในประเด็นวิสาหกิจชุมชนและบริษัทประชารัฐ

รักสามัคคี ขณะที่บทความที่ตีพิมพ์ที่เป็นบทความวิชาการ หรือวิธีวิจัยจากการสืบค้นเอกสาร หรือ การสอบถามความเห็นผู้เชี่ยวชาญแบบเดลฟายมีสัดส่วนน้อยที่สุด และเป็นบทความที่ตีพิมพ์ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2558-2562

3. โครงสร้างความรู้ของบทความเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565 การศึกษาโครงสร้างความรู้ของบทความเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565 โดยใช้แนวทางการจัดหมวดหมู่ความรู้ (Knowledge classification approach) ของ Taylor (1999) ร่วมกับ วิธีวิเคราะห์ฟาเซต (Facet Analytic-Synthetic Method) หรือ การวิเคราะห์แบบแยกสังเคราะห์ตามความ ซับซ้อนของศาสตร์และสาขาวิชาของ Prieto-Diaz (2002) พบว่า สามารถสกัดชุดคำศัพท์ด้านวิสาหกิจเพื่อ สังคมได้จำนวน 137 คำ สามารถจัดกลุ่มความรู้โดยจำแนกขอบเขตความรู้ออกเป็น 4 กลุ่มความรู้หลัก คือ 1) กลุ่มความรู้ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม 2) กลุ่มความรู้ด้านรูปแบบกิจการ 3) กลุ่มความรู้ด้านนวัตกรรม สังคม และ 4) กลุ่มความรู้ด้านเขตภูมิศาสตร์ ทั้งนี้จากเนื้อหาความรู้ในบทความด้านวิสาหกิจเพื่อสังคม จำนวน 39 บทความ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นโครงสร้างความรู้ด้านวิสาหกิจเพื่อสังคม นอกจากนี้ยัง 15 กลุ่มความรู้ย่อย ดังแสดงรายละเอียดในภาพที่ 2

กลุ่มความรู้ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (67 คำ)

-● การพัฒนาเศรษฐกิจ (39 คำ)
 -● การพัฒนาการเกษตร (24 คำ)
 -● การพัฒนาอุตสาหกรรม (2 คำ)
 -● การกระจายทางเศรษฐกิจ (7 คำ)
 -● ความเติบโตทางเศรษฐกิจ (2 คำ)
 -● ผลสืบเนื่องทางเศรษฐกิจ (4 คำ)
-● การพัฒนาสังคม (28 คำ)
 -● การพัฒนาชุมชนชนบท (18 คำ)
 -● การพัฒนาชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท (1 คำ)
 -● การพัฒนาชุมชนเมือง (2 คำ)
 -● การพัฒนากลุ่มจังหวัด (3 คำ)
 -● การพัฒนาภูมิภาค (4 คำ)

กลุ่มความรู้ด้านรูปแบบกิจการ (22 คำ)

-● องค์การชุมชน (15 คำ)
-● องค์การพัฒนาเอกชน (1 คำ)
-● องค์การธุรกิจ (3 คำ)

.....●	องค์กรไม่แสวงหากำไร (2 คำ)
.....●	องค์กรสาธารณะ (1 คำ)
กลุ่มความรู้ด้านนวัตกรรมสังคม (16 คำ)	
.....●	การตั้งเป้าหมายสูงสุดเพื่อสังคม (7 คำ)
.....●	การแก้ไขปัญหาของสังคม (12 คำ)
.....●	การสร้างมูลค่าเพิ่ม (16 คำ)
.....●	ความยั่งยืนทางการเงิน (4 คำ)
.....●	เจ้าของกิจการเป็นคนในสังคม (2 คำ)
กลุ่มความรู้ด้านเขตภูมิศาสตร์ (32 คำ)	
.....●	จังหวัด (22 คำ)
.....●	อำเภอ (8 คำ)
.....●	ตำบล (3 คำ)
.....●	หมู่บ้าน (7 คำ)

ภาพที่ 2 โครงสร้างความรู้ของบทความเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

บทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2558-2565 จำนวน 39 บทความ ที่ใช้ในการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบนี้ โดยส่วนใหญ่กำหนดคำสำคัญในบทความคือ วิสาหกิจเพื่อสังคม รองลงมาคือกิจการเพื่อสังคม ผู้ประกอบการเพื่อสังคม การประกอบการเพื่อสังคม ธุรกิจเพื่อสังคม และกลยุทธ์วิสาหกิจเพื่อสังคม มีคุณลักษณะของบทความคือ เป็นบทความตีพิมพ์ในวารสารวิชาการของประเทศไทยด้านสังคมศาสตร์ โดยส่วนใหญ่ตีพิมพ์ในช่วงปี พ.ศ. 2564 มากที่สุด และเป็นบทความวิจัยโดยส่วนใหญ่ โดยผู้ประพันธ์ชื่อแรกของบทความเป็นนักวิจัยหรือนักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษา

ผลการสังเคราะห์คุณลักษณะบทความในประเด็นที่ศึกษาพบว่า มีวิสาหกิจชุมชนเป็นประเด็นที่ใช้ในการศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ บริษัทประชารัฐรักสามัคคี นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาระณีศึกษาวิสาหกิจเพื่อสังคมตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จทั้งในต่างประเทศและในประเทศ อีกทั้งยังมีการนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยหรือใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล วิธีการวิจัยของบทความวิจัยเป็นการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษา โดยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม

ผลการสังเคราะห์โครงสร้างความรู้ของบทความ พบว่า สามารถสกัดชุดคำศัพท์ด้านวิสาหกิจเพื่อสังคมจำนวน 137 คำ ซึ่งสามารถจัดกลุ่มความรู้โดยจำแนกขอบเขตความรู้ออกเป็น 4 กลุ่มความรู้หลัก ได้แก่ 1)

กลุ่มความรู้ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม 2) กลุ่มความรู้ด้านรูปแบบกิจการ 3) กลุ่มความรู้ด้านนวัตกรรมสังคม และ 4) กลุ่มความรู้ด้านเขตภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกย่อยได้อีก 16 กลุ่มความรู้ย่อย ได้แก่ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจ 2) การพัฒนาสังคม 3) องค์กรชุมชน 4) องค์กรพัฒนาเอกชน 5) องค์กรธุรกิจ 6) องค์กรไม่แสวงหากำไร 7) องค์กรสาธารณะ 8) การตั้งเป้าหมายสูงสุดเพื่อสังคม 9) การแก้ไขปัญหาของสังคม 10) การสร้างมูลค่าเพิ่ม 11) ความยั่งยืนทางการเงิน 12) เจ้าของกิจการเป็นคนในสังคม 13) จังหวัด 14) อำเภอ 15) ตำบล และ 16) หมู่บ้าน

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นแนวคิดใหม่ที่มาจากต่างประเทศ และเป็นทางเลือกสำคัญในการพัฒนาและการแก้ปัญหาสังคมโลกในปัจจุบัน การให้ความสนใจในการวิจัยย่อมช่วยให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าว และสามารถนำมาปรับใช้ในบริบทสังคมไทย นักวิจัยจึงควรทบทวนความหมายและหลักการวิสาหกิจเพื่อสังคม และนำมาใช้เปรียบเทียบกับแนวทางการดำเนินงานของกรณีศึกษา ขณะที่ประเด็นสังคมเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาหลายสาขา การนำองค์ความรู้จากสาขาใดสาขาหนึ่งมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาอาจก่อให้เกิดข้อจำกัด จึงควรนำแนวคิดการบูรณาการหลายสาขาวิชาเข้ามาศึกษา ที่สำคัญวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นมิได้มีข้อจำกัดอยู่ที่องค์กรเท่านั้น ยังเกี่ยวข้องกับผู้ประกอบการสังคม และนวัตกรรมสังคม อันช่วยให้การดำเนินการขององค์กรสามารถแสดงบทบาทในการแก้ปัญหาสังคมอันเป็นพันธกิจหลักของวิสาหกิจเพื่อสังคม ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ควรอยู่ในการวิจัยในอนาคต

บรรณานุกรม

- กิตติคุณ แสงนิล และสันติธร ภูริภักดี. (2561). การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืนด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจเพื่อสังคม กรณีศึกษา สามพรานโมเดล โดยมูลนิธิสังคมนิสิตใจ. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)*, 11(1), 168-181.
- คณะกรรมการมาตรฐานการอุดมศึกษา. (2565). *ประกาศเรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2565*. กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม.
- จิตติ กิตติเลิศไพศาล และกัลยา กิตติเลิศไพศาล. (2563). การรับรู้การเป็นผู้ประกอบการทางสังคมของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผ้าและเครื่องแต่งกายในจังหวัดสกลนคร. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 4(2), 157-168.
- จิระ พุ่มพวง และกำชัย จงจักรพันธ์. (2565). มาตรการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 16(46), 262-278.

- ชญาพร หล่อประโคน. (2563). การนำนโยบายสานพลังประชารัฐไปสู่การปฏิบัติ: กรณีศึกษาบริษัทประชารัฐรักสามัคคีฉะเชิงเทรา (วิสาหกิจเพื่อสังคม) จำกัด. *วารสารนิติ รัฐกิจ และสังคมศาสตร์*, 4(2), 161-183.
- ดิญทรศน์ ประทีปพรณรงค์. (2564). *การพัฒนาอย่างยั่งยืนกับวิสาหกิจเพื่อสังคม*. โครงการเอกสารและตำราคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- บัณฑิต เสาวภาภรณ์, ทักษญา สง่าโยธิน และลลิต ถนอมสิงห์. (2562). การศึกษาหลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรเพื่อน้อมนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานสำหรับกิจการเพื่อสังคม. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 13(1), 311-328.
- พรพิมล โรจนโพธิ์, สมชัย พุทธา และวิวัฒน์ วรวงษ์. (2563). บทบาทของวิสาหกิจเพื่อสังคมในการพัฒนาและการจัดการห่วงโซ่คุณค่าใหม่ ในการผลิตวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์แปรรูป. *วารสารวิชาการสถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 6(1), 412-429.
- พิพัฒน์ นนทนารณ์. (2558). บทบาทของซีเอสอาร์และวิสาหกิจเพื่อสังคมกับการแก้ปัญหาสังคม. *วารสารพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร*, 17(2), 13-34.
- พิมพ์พร ชีวานันท์ และสุมาลี สว่าง. (2564). โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจและพฤติกรรมใน การสนับสนุนทางการเงินผ่านการระดมทุนสาธารณะเพื่อการลงทุนในวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย. *วารสารเกษตรศาสตร์ธุรกิจประยุกต์*, 15(23), 79-98.
- วันรัชม์ พิรุณจินดา. (2561). ปัญหาเกี่ยวกับการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมในรูปแบบบริษัทจำกัด. *วารสารบัณฑิตศึกษานิติศาสตร์*, 11(2), 332-347.
- วิทยา นามเสาร์, จิระพงศ์ เรืองกุล. (2564). การประกอบการเพื่อสังคม: กรณีศึกษายืมสุคาเฟ่ ร้านกาแฟเพื่อสร้างโอกาสในการทำงานให้กับคนพิการ. *วารสารมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 6(1), 1-8.
- सानิตย์ ศรีชูเกียรติ, อภินันท์ เอื้ออังกูร, สุทธิพร บุญมาก, นวิทย์ เอ็มเอก. (2564). การศึกษาการดำเนินงานโซ่อุปทานสินค้าอาหารทะเลปลอดภัย: กรณีศึกษาวิสาหกิจเพื่อสังคม ร้านคนจับปลาสด. *วารสารเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 13(1), 15-34.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม. (2565). *รายงานประจำปี 2564*. สำนักงาน.
- Dees, G. 2007. *Taking social entrepreneurship seriously*. Society.
- Lundstrom, A., Zhou, C., von Friedrichs, Y., & Sundin, E. (2014). *Social entrepreneurship: Leveraging economic, political, and cultural dimensions*. Springer international.

Moher D., Liberati A., Tetzlaff J., Altman D. G., and PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLOS Medicine*.

Prieto-Diaz, R. (2002). *A faceted approach to building ontologies*. Information reuse and integration IRI 2003. IEEE International.

Taylor, A.G. (2004). *The organization of information*. (2nd ed). Libraries Unlimited.